

INTERVJU SA SUZANA GERVALOM

Priština | Datum: 9. juli, 2016. godina

Trajanje: 90 minuta

Prisutni:

1. Suzana Gervala (Intervjuisana)
2. Eremire Krasnići (vodila intervju)
3. Noar Sahiti (Kamera)

Simboli komentara u transkriptu neverbalne komunikacije:

() – emocionalna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava gestovima

Ostali simboli u transkriptu:

[] – dodatak tekstu da bi se bolje razumeo

Fusnote su redaktorski dodaci koje daju više informacija o mestima, imenima ili o izrazima.

Prvi deo

Suzana Gervala: Ja sam Suzana Gervala. Rođena 23 marta, 1949.godine u Skoplje.

Eremire Krasnići: Da možete da nam govorite o ranijim uspomename tokom vašeg rasta, porodici i vašu okolinu gde ste porasli?

Suzana Gervala: Ja imam jedno, jedno jako interesantno detinjstvo. Sada, ja ću vam pričati. Ja sam imala dve porodice, stoga ja ću pričati. Moji roditelji su došli, oni su živeli u Plav i vi znate na ono vreme, prije rata, Crnogorci su vršili veliki pritisak nad Albancima, nad Muslimana i u opšte Albanaca... i oduzeli su im imanja, potukli su njih, bilo je, bilo, hteli su obavezno da im menjaju religiju [religiju], da ih vode u crkvu da im... oni su njima menjali i imena, i šta sve ne. Tako da, moji roditelji bili su prinuđeni da se iseljavaju od tuda, ostavili Plav i ostavili su sve i da se odreknu Plave.

Eh, moji roditelji su otišli u Đakovici, jer ja sam imala ujake tamo, otac svoje ujake, znate moja baba je bila iz Đakovice i za to mi smo otišli u Đakovici. Još jednu činjenicu da vam pričam. Tetka moga oca bila je supruga Hođža Nokšićia, znači majka Esada Mekulija. Znači je bio mom ocu brat od tetke, Esad Mekulji. Kada su otišli u Đakovici, tamo, oni su tamo živeli nekoliko godina, i tako... moj otac je tamo završio školu, u ono vreme Medresa bila je škola, on završio tu školu...

Eremire Krasnići: Da li se sećate godine? Koje godine?

Suzana Gervala:... mnogo ranije, prije, prije Drugog Svetskog Rata. Zatim su pošli za Skoplje, kao što su ranije otišli za Tursku, i oni su mislili da idu u Turskoj. Oni su se smestili u Skoplju i nisu otišli za Tursku. Kupili kuću u Skoplje i tu su živeli, da živeli su tu. Tako reći: deda, baba, otac sa bratom i sa dve

sestre.

Posle rata, posle rata došli su u onom stanu da žive, i tu su došli pod kirijom jedan par iz Istoka, oni. I živeli su u toj kući 16 godine zajedno sa njima. Međutim moja majka je bila planinsko dete imala je jako široku dušu. Zatim ova gospođa koja je došla kod nas, ona se zove Ema, oni su bili bračni par Ema i Ahmet i oni su bili došli iz Istoka. Kada je ona ostala u drugom stanju ona je bila imala spontani pobačaj i njoj lekari su joj rekli da ne može više da rađa. Zatim, moja mama je imala sina i ćerku i ostala je u drugom stanju i trebala da rađa mene. Pa one su bile tako bliske kao da su bile sestre, i mojoj majci je bilo nezgodno i rekla njoj: "Bilo šta ću ja da dobijem ima da ti ga poklonim tebe". Ovako se i desilo.

Dok me došla, majka me držala u svojoj sobi, zatim ponela mene kod nje u njenoj sobi, zatim ponela me, kod nje, u njenoj sobi. Međutim, mi smo bili blizu, u istoj kući, zajedno. Oni su zajedno jeli i pili, zajedno su živeli, kompletirani. Do '63. godine kada je bio zemljotres u Skoplje, onda kuća nam se rušila i morali smo da se odvajamo. Međuvremeno mene su mi dali i prezime od ovog drugog oca koji je iz Istoka, Ahmeta, i to je prezime Šoši. I kada smo mi otišli, mi smo se odvajali, Ahmet i Ema su uzeli stan sa mnom, zatim mom ocu su dali drugu kuću. Tu sam ja osećala nedostatak mojih, ne nedostatak mojih roditelja jer ja sam imala izvanredne roditelje, nego nedostajala mi je moja baba koju sam ja volela mnogo i dve sestre i brata.

Eremire Krasnići: Koliko godina ste imali vi tada?

Suzana Gervala: Ah, tada sam ja imala 14 godina, kada smo se mi odvajali. Međutim, ova Ema, moja druga majka, mene je ponela svakoga dana kod njih da ih vidim da mi prođe malo ona češnja i da se ne sekiram. Posle školskih časova mi smo otišle kod njih da obiđemo često i često da ih posetimo. Ovako ode život, '63. godina, zatim...

Eremire Krasnići: Koju vrstu obrazovanja ste imali u ono vreme i koju vrstu aktivnosti?

Suzana Gervala: U Skoplju ja sam bila, osim u školi, ovako u školi znate, ja sam bila i u školi za balet. Ja sam pratila i školu baleta šest godine sve dok nisam slomila nogu odnosno jednoga prsta u nozi i više nije mi dala mama da idem (smejaše). Skoplje je tada u to vreme bio napredan grad. Ja, u stvari treba da vam kažem da smo imali i klizanje po ledu... patin po ledu, i bilo je sve i svačega u Skoplju, dok u Kosovo bili su još uvek unazad. Mi smo tada došli često u Kosovo, u Peći.

Moj otac, tata Ahmet koji je mene podigao i Jusufov ujak koji je podigao Jusufa, u Peći, bili su veliki

drugari. Bili su u vojsku zajedno i postali su veliki drugari. Tako da mi jako često smo otišli kod njih u Peći i oni su često dolazili u Skoplje, kod nas. Tako da, ja sam se upoznala sa Jusufom iz ranog detinjstva, kao deca. Mi smo se znali, naravno bili smo drugari ovako. Da... vam pričam...

Eremire Krasnići: Kada ste došli u Kosovo, kako je došlo do toga, ono... mislim kako ste se odlučili konačno?

Suzana Gervala: Posle kada sam ja napunila 16 godina, odnosi su počeli da se menjaju sa Jusufom. Počeo je da mi piše pisma, počeo je (smeje se) počeli drugi odnosi, ne samo drugari. Dve godine uza stope mi smo pisali pisma. Došao je ponekad, jer posle došao je u Prištini da studira i od tuda došao bih da me sretne u Skoplju, i sreli smo se. Posle, kada sam napunila 18 godina, tada Jusuf je imao 21 godinu, ja samo 18 godina, ali mi smo se uzeli. Ja sam otišla u Prištini. Moji roditelji naravno poznali su Jusufa, ali nisu hteli jer rekli su rano je: "Prvo završite škole vas dvojica, vas dvojica ne moj te, vi ste mladi".

Međutim, Jusuf je odlučan bio da mi treba da se uzmemo i tako i ja... došao je Jusuf u Skoplje, posetio je mene. U jutro kada sam ja pošla da idem u školu, on nije otišao. Jer obično on ni jednom nije prenoćio, on sedeo danju i u več, vratio se. On mene čekao i reče mi: "Ja ne idem bez tebe" (smeje se). I tako on me uzeo sa sobom. Ulazili smo u voz. Ja sam napisala mami jedan telegram, majko ja sam otišla sa Jusufom, i tako došli smo u Prištini. Ali gde da idemo mi u Prištini? On je tada stanovao u studentskom domu. Tako da on mene je poveo u ženski deo studentskog doma, dok on je otišao tamo gde je boravio u muški deo studentskog doma.

Eremire Krasnići: U koje vreme ste bili vi u studentskom domu?

Suzana Gervala: Bilo je 27. februar 1990.godine, [ne] 1967. godine mi smo se uzeli. Posle nekoliko dana saznao je Jusufov ujak. Došao je i uzimao je nas da idemo u Peći. Za mene on je napravio jednu skromnu ceremoniju. Došli su moji roditelji, i oni su se pomirili time. Tako da mi smo nastavili. Ali mi smo se vratili opet u Prištini. Pitanje gde možemo mi da stanujemo? Ostali smo tri meseci u Peći kod ujaka. Posle vratili smo se u Prištini. Uzeli smo stan pod kirijom. Mi smo se mnogo namučili. Ali, ali naša velika ljubav je prevazišla svemu, ljubav jedino!

Eremire Krasnići: Da li možete da nam pričate malo više, malo detaljnije sav ovaj period kojim ste vi prošli?

Suzana Gervala: Samo jednu činjenicu mogu ja da vama pričam. Na ono vreme mi smo menjali deset

stanova u Prištini. Stanovi da kažem, jer nisu bili ni stanovi, bili su... na primer imali smo gde je ušao sunce, ako je bio sunčan dan jer je bio napravljen od prutića i sunce je ulazio unutra, ovoliko je bilo {pokazuje rukama}...

Jusuf u to vreme počeo je da peva u horu Kolegijum Kantorum. Ja sam završila srednju školu. Otišla sam da polažem neke ispite za ekonomsku školu koju sam ja bila ostavila na pola. I tada ja sam dobila sina, bila je '68-ma. Premton je rođen '68.godine. Nismo imali pare da platimo kiriju i bili smo prinuđeni da menjamo stanove, čas u jednom stanu, čas u drugom stanu jer nije se moglo živeti sa onim, čime smo se su... tu i tamo on je pevao je koju pesmu i dobio neki honorar. Često puta se desilo da ide Jusuf i da traži, tada banke su bile neke sitne pare, da traži 20 banke da bih kupio pola hleba. Ali i njegovi drugari su bili kao i on što je bio. Bili su studenti, svi su bili došljaci, od drugih mesta. Desilo se da se vrati i bez te polovine hleba.

Ja sam ovde, ja sam porasla u jednom velikom bogatstvu, u jednoj porodici koja je uvek imala sve i svačega, ali mene nije me to boljelo ni jednom. Meni je dosta bila njegova ljubav, njegova prisutnost. I uvek rekla sam: "Hajde uzmi gitaru". Pevali smo. Pevali smo i legli da spavamo, spavali smo gladni (smeje se). Ali kada smo dobili sina, nismo imali ni sobu, šporet da ložimo. Njega sam rađala u maju ali kada je stigla jesen... ni smo imali! Nije hteo nikako Jusuf da dođe kod mojih roditelja, da nas oni pokriju finansijski, da nam daju... nije dao, ne... bio je jako ponosne prirode i nikako nije hteo. Mi smo imali samo ono šta sam ja ponela u mirazu kako su ga nazvali, te dušek, te jorgana, te ove tepihe, te zaveses... ovo smo mi imali.

Nismo imali. Nismo imali ni krevet, nego spavali smo na dušek mi smo spavali tako četiri godine. Ali kada je stigao jesen, ostali smo bez šporeta. Ovaj, Fitim Domi, Miđa Rama koji je igrao, oni su se družili. Došao je jednom kod nas, Jusuf je bio napisao jedan tekst za jednu pesmu, i kada je došao kod nas u našoj kući bilo je jako hladno i imali smo malo dete. On reče: "A šporet? Gde je vama šporet?" on reče: "Ne, nemamo". "dobro" reče on: "uzeću ja na kredit", reče: "kupi ću ja šporet" i reko: "i kada ti imao para, ti ćeš meni vratiti". Doneo je nama šporet. I tako.

Naftu po nekad uzeli smo po nekada ne. Ovako jedva smo prošli, nekako. I ja, ja od velike hladnoće, od hladi, bez hrane, dojila sam dete.... Ja sam dobila zapaljenje pluća, ja se razboli. Supruga Fitim Domia, ona je bila Srpkinja, i ona, bila je prva njegova žena, ona mi dade njenu knjižicu da idem kod lekara. Otišla sam kod lekara sa njenom knjižicom. Ja nikad ne mogu da zaboravim šta je sve Fitim učinio za nas. Kada je stiglo proleće, i bilo je malo toplije i mi još nismo imali mogućnosti da platimo onaj šporet kojeg nam je on kupio, on je bio jako, jako dobar čovek... i reče: "Vratite mi šporet jer to mene treba". A u stvari njemu nije ništa trebao, samo nekako da oslobađa Jusufa. Takvog ja uvek spominjem, i uvek

njega spominjem kao velikog čoveka, čovek sa velikom dušom.

Eremire Krasnići: Kakav je bio vaš statusi ovde, vi koji niste imali dokumenta? Mislim za vas koji niste imali zdravstveno osiguranje?

Suzana Gervala: Ne, nismo imali jer Jusuf nije radio. Na ono vreme bile su bilo je zdravstveno osiguravanje društveno. Nismo... trebalo biti zapošljen i da sleduješ, i posle zdravstveno osiguranje, lečenje je bilo bez platno. Onda bila sam loše, jer ja sam dobila zapaljenje pluća, i morala sam da primim injekcije svakoga dana po jednu. Ja nisam mogla da idem tamo, tako da ja sam se naučila da sama sebi dajem injekcije. Uzela sam i sama sebi dala sam injekcije. Posle počela sam da dajem i deci, itd. Jer prema situaciji, čovek se prilagodi.

Ali kasnije, brat od tetke moga oca, Esad Mekulji pomagao je Jusufa, zaposlio je njega u Pozorište, kao šaputaće u Pozorište. I tu je jedno vreme radio. Tu je počeo da primi malo plate. I mi smo počeli malo da dođemo k sebi. Uzeli smo jedan stan malo bolji tamo u Drago danu, tamo. I tamo nije bilo bog zna šta ali da kažem dobro.

Eremire Krasnići: Ovde u Prištinskom Pozorištu?

Suzana Gervala: Da u Prištinskom Pozorištu, da. Osim toga posla na šaputanje, i pored toga Jusuf uzeo i prevodio je drame. Tako da većina drama koja ima danas pozorište, mnogo od onih starih drama su bile prevedene od Jusufa. Jer Jusuf je prevodio jugoslovenske jezike: Makedonski, Srpski, Slovenski i francuski. On je bio prevodilac. Ovako polako počeli smo da dođemo k sebi.

Jusuf je imao dobrog drugara i Teki Dervišia. Teki Derviši tada kada je izašao iz zatvora, sa Goli Otoka¹ otišao je u Skoplje da radi u novinu "Flaka", kod "Flaka e Vlaznimit" [Plamen Bratstva]. Kada je on otišao tamo da radi u Skoplje, tamo od tuda je pozvao i Jusufa. Rekao je: "Hajde da radiš ovamo, u početku kao prevodilac to za početak". Tako da mi smo se spremili i otišli smo u Skoplje. Tamo on je radio dugo vreme kao prevodilac, zatim kao novinar, naravno, tu kod "Flaka". Ali, isto vremenom mi smo dobili i jednu ćerku, posle nekoliko vremena ili jedne godine tako nešto, mi samo što smo dobili ćerku tamo u Skoplje u '71.godini onda njega su zvali u vojsku. Otišao je u vojsku u Manastir.

Tu su se prekinula plata i sve (smeje se), ponovo...

¹ Politički zatvor u Hrvatskoj.

Eremire Krasnići: Šta ste uradili vi, mislim čime ste nastavili život ?

Suzana Gervala: Pa ja sam naravno prešla kod mojih roditelja da živim, tamo ja sam radila goblene, ne znam da li ste videli vi?

Eremire Krasnići: Da.

Suzana Gervala: Eh, na ono vreme gobljeni su bili mnogo aktuelni i ja sam prodala moje ručni rad, gobljene. Ja sam radila i prodala gobljene da bih mogla da pošaljem za Jusufa, on je pušio... I kada je trebao nekad da putuje njemu je bio potreban novac i tako. I naravno mene su pomagali i roditelji. Isto vremenu bio je i njegov brat Bardi, njegov brat i on je bio u vojsku. Na isto vreme su bili Ali on je bio tamo u primorju, tamo u Split, ili je Rijeka, mislim bio je u Rijeku. Tako da . Marinac je bio i on. I...

Eremire Krasnići: Koliko je ovo trajalo?

Suzana Gervala: [nije čula pitanje].

Eremire Krasnići: Koliko vreme je on bio u vojsku?

Suzana Gervala: U vojsku, jednu godinu. U međuvremenu on je otišao i polagao dao ispite. Završio je fakultet, jer ako ima završen fakultet, vojni rok bih trajao jednu godinu ako ne onda bih trajalo dve godine vojni rok. Tako da, on iz vojske otišao je da polaže ispite u Prištini. Završio je. Otišao je tamo i da peva u Akordima, i tamo su ga zvali da peva jer on celo vreme je pevao... rekli su dobro ti si opet srećna sa njim. Da li će da ti zapamte....

Tako da kada su objavili jedan konkurs za novinara ovde u Prištini, javio je mene Teki Derviši i ja sam njemu pripremila dokumenta, došla sam ovde i predala sam u "Rilindje". Došao je on i pojavio se prema konkursu i njega su izabrali da prime. Kada je završio vojsku onda mi smo došli direktno ovde, ponovo vratili smo u Prištini, ponovo!

Eremire Krasnići: U kojoj godini povratak?

Suzana Gervala: Mi smo se vratili '71.godine, krajem '71.godine. Ali treba da se vratim još jednom i kod njegove porodice, kod majke Aiše. Otac Jusufa, Bardoš Gervalla, bio je čovek koji je ratovao za vreme drugog svetskog protiv Srba i Nemaca. I to kako, on je imao svoju četu i nije dao da ulaze u toj zoni, ni oni, ni ovi. I on je imao jednu ženu iz Plava, bila je ona. Ja nisam znala ranije ali kasnije smo

saznali. Ona je bila moja rođakinja. On je imao sa njom, mislim sa onom ženom samo jednu ćerku. I ona je bila... ali on je bilo čuveno ime nije mogao da ostane sa njom samo sa jednom ćerkom. Naravno da u ono vreme bilo je razlike između ćerke i sina... sin je bio...

Tako da oni njega oženili. Sama žena je njemu pronašla ženu, majku Aiše, svoju sveskrvu, bila je devojčica od 16 godina, dok on je imao 46 godina, a ona je imala samo 16 godine. Njegova ćerka je bila samo pet godine starija od njegove dovedene snaše. Majka Aiše je rodila četvoricu, tri mušku decu, ja boni tri sinova: Hisena, Jusufa i Bardia. Ali pošto je on bio kačak, njemu su uzeli zemlju kompletno i dali su Crnogorcima koji su bili došli tada, kolonisti, su stigli, i dali su njima. Bila je jedna porodica Šalić, Šalić tako su se prezivali, oni su njima dali sasvim njegovo imanje. Dok on je bio prinuđen za celo vreme da bude sakriven, nije smeo da izlazi u javnost, jer njega odmah bi ga uhapsili. Sa tim životom, uvek sakriven po vrsnim podrumima, uvek u tajnom i tako on je dobio tuberkulozu i umro je. Umro moj svekar.

Majka Aiša je imala troje dece u to vreme i prema tome, osnivajući se na zakon, barem tamo je bilo taj zakon. Da se ona vrati za drugog brata ili nekog iz porodice, da se udaje i da ne ostavlja decu. Ili da ostavlja decu ili da se udaje za drugog čoveka u istoj porodici da bih mogla... da bih živela tu. Tako da nju su udali za brata od strica, deverov sin koji je bio za pet godine mlađi od nje. Sa njim ona je rodila jednoga sina, zvao se Avdul, tako da oni su sad četvoro muške dece. Ali ovaj drugi muž kada je otišao u vojsku u Sloveniji, i video mlade ženske bez dece, on više nije se vratio kod majke Aiše. Majka Aiša je uzela troje dece, osim Jusufa, jer Jusufa je ostavila kod brata, kod svog ujaka jer oni nisu imali decu.... On je imao jednu ženu iz Dubrovnika, ona bila i.... Živeli su jako dobro. On je bio vozač, dok ona bila je šnajderica, živeli su lepo. I oni su ostavili Jusufa u Peći dok tri sina je uzela i otišla za Sloveniju, u Jasenici. Tamo bila je Železara tako se zvala, metalna proizvodnja bila je tamo.

Ona tamo je imala i dva sina od devera koji su tamo živeli, oni su bili otišli ranije. Otišla je tamo, kada je otišla tamo, on je pobegao od tuda, otišao je, on je pobegao od tuda iz Slovenije u Švedskoj, onaj drugi muž. Zatim ona ostala je tu. Radila je kao čistačica u istoj fabrici, samo da podigne decu i tako ona živela tamo 16 godine rada u Sloveniji, majka Aiše. I kada sam se ja udala, tamo je bila ona.

Kada su se porasla ova deca: Hiseni, Bardi i, i Jusuf, oni su izvršili pritisak nad onog Crnogorca koji je koristio imanje, da oslobodi i da vrati imanje. Tako da on je bio prinuđen da prodaje to imanje, i bilo je red kao prvo da nudi one čija je zemlja bila. Tako da Jusuf je podigao jedan kredit, i to, on u to vreme je radio u Pozorište. Jusuf, uzeo kredit i kupili smo onu zemlju. Našu zemlju. Na ono naše imanje on, on, on, on Crnogorac bio napravio jednu kuću. Ta kuća je gde aktuelno je kasnije živela majka Aiše.

Eremire Krasnići: Znači, ovako sad vratili su se cela porodica iz Slovenije?

Suzana Gervala: Da oni su se vratili iz Slovenije i živeli su tamo, da... Posle nekoliko vreme Jusuf sa nama vratio se iz Skoplja. Jusuf se zaposlio u "Rilindje". Stanovali smo na jednom malom stanu, u Ciganskoj mahali bila je jedna kuća. Kasnije on je dobio jedan stan, u Sunčanom Bregu, tu su nam dali stan. Kada smo dobili stan, mi smo se odlučili, da odlučili smo, odlučili da rađamo još jedno dete u novom stanu. I takao mi smo dobili još jedno dete, dobili smo Ergona.

U to vreme su živeli Bardi i Avdul, znači braća Jusufova. Oni su živeli kod nas, bili su studenti, u fakultetu. Oni su studirali engleski jezik. Posle nekoliko vremena, jedna prijateljica Jusufova sredila je Bardu, ta drugarica zvala se Hida Halimi. Eh ona je sredila da Brat Jusufov ide za Nemačku, da ide i da radi tamo u Nemačkoj kao socijalni radnik. Bard otišao je u Stuttgart i radio je u Ludwigsburg, radio je kao socijalni radnik. Avdul je ostao još malo. Posle kada su otkrili Jusufa, uhapsili su Avdula i Hisena, dva Jusufovu braću.

Eremire Krasnići: Kada se prihvatio tim poslovima Jusuf...

Suzana Gervala: Jusuf se obuhvatio...

Eremire Krasnići:... da li je to bilo za vreme protesti '68-me?

Suzana Gervala: Da, bila sam i ja sa njim, bila sam i ja. Bila sam i ja tu zajedno i ja sam bila prisutna.

Eremire Krasnići: Kako vi ste sarađivali, da li vi možete da nam kažete nešto više.

Suzana Gervala: Da vam pravo kažem ja nisam bila sa njim zajedno, u centru tamo, ali mi smo zajedno izašli i ja sam sedela sa nekim njegovim drugaricama, zatim on je bio tamo u gužvi, tamo gde su ubili jednog mladića, tu blizu njega. On je upisao sa velikom tugom, više puta taj događaj. Bile su masovne demonstracije, mnogo, mnogo ljudi, masa, ali bila je mnogo nasilne. Zatim... gde sam ostala? (nasmeje se)

Eremire Krasnići: Oko protesta i angažovanja...

Suzana Gervala: Da...

Eremire Krasnići:... oko organizacije...

Suzana Gervala: Jusufa je bio angažovao Sabri Novosella, zajedno sa Adem Demaćiem, oni su ga angažovali. On je bio prihvaćen jako rano. Kao što smo, kako smo došli ovde, znači on odmah se... on je imao, on je imao oko 25 godina kada se ubacio. On je imao i u Peći probleme, i radio je, ali ono baš tamama taman to je bilo kada je napunio 25, ili 24-25 godina, ne znam tačno koliko je imao, ali. On se angažovao u Nacionalnom Pokretu za Slobodu Kosova i za Ujedinjenje Albanskih Ognjišta. Bio je, u to vreme sa njim je rukovodio Adem Demaći i direktno ovako, direktno sarađivao imao je i Sabri Novoselu. Jusuf je napisao trakte, pisao je status, ono sve on je napisao. Mi smo napisali zajedno kod kuće, posle od naše kuće su raspodelili.

Moj sin, Premton otišao je u školi. Ovaj Sabri Novosela je imao jednu šnajdersku radnju i mom sinu Premtoni, oni su mu napunili školsku tašnu puno, jer mu bilo blizu njegove škole, oni njemu napunili tašnu sa trakte koje je uradio, i on je otišao u jutro rano da dostavlja njima. Dok on njemu je dao po jedan bombon, ili nešto jer on nije znao šta sve ima u tom materijalu, naravno. Ja sam se uvek plašila da neće negde pasti, da neće neko da otkrije, uvek sam otišla posle njega, ali umalo dalje, da ne bih... on je bio dete, bio je jako mlad kada je nosio to. Zatim sin od devera, Hisenov, on je došao za vikend, dolazio je uvek subotom, dolazio je u Prištini. Posle i njemu su dali da ponese tamo u Dečane, u Peći i mnogo je bila velika raspodela sa one strane tamo, puno ovih stvari.

Ali, 1990, ne 1979, tamo u Duboviku su otkrili delatnost, tamo u Dečane se otkrila da ovi samo dele trakte, da... I otišli su kod kuće, kod Hisena, Avdula, znači kod mojih devera, po kuća izvršili pretres, i naravno pronašli su, njih ne nisu...Kod nas nisu našli ništa, tamo su pronašli su nekoliko trakte, i neke stvari. Uzeli su dva brata uhapsili. U jutro... noću ovo.... U jutro u devet časova prepodne, samo kada smo čuli zvono. Jusuf je otišao na posao u "Rilindje". Ja, kada sam otvorila vrata, bili su trojica muškaraca i jedna žena, i rekli mene: "Mi smo ti i ti, dolazimo kod vas jer dobili smo naređenje da izvršimo pretres kuće".

Ušli su u kuću. Izvršili su pretres kuće. Ne, onako pretres, nego počeli su u devet časova i trajalo je do u tri časova popodne. Bila je jedna srpska žena, bio je jedan dečko iz Peći kojeg ja sam ga poznala, mi smo njega poznali, onog čoveka koji je radio sa njim i onu dvojicu. Nemoj, mi smo imali mnogo knjiga, previše. Svaku knjigu su prelistali, a kamoli dušeci, i sve i svega, sve, ama baš sve. Oni su celu kuću okrenuli naopako. I nisu našli baš ništa u našoj kući. Međuvremeno, dok su oni bili u toku pretresa stiže Jusufov brat od strica iz Dubovika, pored vratima. Kada sam ja izlazila, evo njega vidim.

Reko: "Hej šta ima novo?" on: "Uh", kaže: "bili su tamo" ja, zatvori vrata: "Bili su tamo i uhapsili su Hisena i Avdula" kaže: "samo došao sam da vas javljam". Reko: "Beži ti sada, da te ne vide". On je

otišao... i kao na sreću mene dolazi majka iz Skoplja i moj ujak. Moj ujak je imao kola.

Eremire Krasnići: Jeli bio Jusuf kod kuće?

Suzana Gervala: Ne, Jusuf na posao celo vreme. Oni su došli. Samo što su došli... dok su oni izlazili, ovi su izlazili. Kada su došli oni, mama ostala sa decom, deca. I sada kažem mom ujaku: "Brzo da idemo do 'Rilindja'" reko: "treba da se sastajemo sa Jusufom". Kada sam stigla kod "Rilindje", oni su stigli već u "Rilindje", da. Kada sam otišla tamo kod portira ja njemu kažem: "Ja bih, odmah da se pod hitno sastajem, molim nazovite mi..." reko: "odmah da mi ga, pod hitno da mi ga pozovete Jusufa" jer: "Zašto?" Kaže: "Ovi psi" kaže: "za Jusufa su došli?" Jer njega su uvek mnogo voleli. Jusuf je bio mnogo srdačan sa ljudima. Svi su njega voleli. "Da" reko.

Onda on je nazvao. Jusuf je silazio. Da, Jusuf je bio poznato ime i kao pevač, kao novinar, i nisu otišli, nisu pošli pravo kod njega u kancelariji da ga uzimaju, nego prvo su otišli kod glavnog urednika da govore sa njim, da uzimaju dozvolu i da ga uzimaju. Ja sam ga zvala. On je došao, silazio je u hol, u bife. Ja mu kažem: "Ovako, ovako, ovako se desilo". Sve sam njemu pričala šta se dešavalo kod nas i u Duboviku i tamo. Reko: "Samo da znaš".

Međuvremeno došli su oni. Sedeli su u drugom stolu. Nas su nam dozvolili da završimo razgovor. I u to vreme stiže i Kadri Ređa tu, on je jedan Jusufov drugar. Sedeo je i on sa nama. I mi nastavimo razgovor kojeg sam počela. Kaže: "Idi kući ti kod dece" reče: "vidi decu". Kaže: "šta su uzeli?" Ja: "samo pisaću mašinu". Mi uvek smo poneli tu pisaću mašinu, poneli smo je svakog dana, Jusuf kada je pošao da ide na posao, uvek je poneo, samo da je udalji od kuće, poneo je kod Sabria. Toga dana nije jer... probudio se kasno, bio je u velikoj berzini i nije poneo mašinu. A papire nešto nisu pronašli ništa.

Reko: "Mašinu su odneli". "Dobro," rekao je: "mašina traje dok se utvrđuje, tu je potrebno vreme, ima vreme" kaže. "Drugo nešto?" "Ništa kažem ja: "nisu uzeli". Ali, imao je Jusuf još jednog dnevnika tu i kada su oni bili tu ja sam stavila detetu, mlađem sinu u peleni, tu sam je stavila... sakrila sam. Pa znate i u kupatilo kada sam ja ulazila oni su došli da vide da nisam nešto bacila u oni su otišli da stave ruke u da vide da nisam nešto stavila, bacila u kupatilo. Toliko su bili...

Eremire Krasnići: Da li je vama ovo prvi put što se ovo desilo?

Suzana Gervala: Da, nama da. Onaj, čovek iz Peći koji je bio kod kuće, on me poznao. Otišao je on, kako su oni ulazili, otišao je prema radnog stola Jusufa. I otvorio je sve fijke, izvadio je sve što je bilo. Tu je Jusuf držao pasoš. Tu je bio i Tekiev pasoš, ne znam šta sve nije se dogodilo tu, i neke druge stvari

po.... On pogledao je sve i, sve je uzeo pregledao, pregledao, i vratio na svoja mesta. Rekao: “Vala dobro držiš kuću, halal tebi” kaže: “čisto” rekao je onaj čovek. “Ali ovaj sto tvoga muža, izgleda nikad je ne čistiš”. Razumela sam on mi reče da maknem one stvari, ja sam tako razumela. Ja sam tako i razumela šta je hteo da kaže.

Otišli su oni tamo na razgovoru u “Rilindje” sa Jusufom, i došao je Jusuf kod kuće. Napustili su ga jer nisu ništa pronašli. Došao je kući. Ali oni su došli dole sa, stigli su kolima dole pored ulaza. Tamo su sedeli. Kada je bilo oko jedanaest časova po noći, Jusuf, mi smo ugasili svetlo ko bajagi spavamo, kao da nema nikoga, kao da se sve završilo. Mi smo bili kod, tamo kod, kod Đambaze tamo kod onih zgrada na Sunčanom bregu. Bili smo na petom spratu, ali bili su stakla sa svih strana se videlo. Oni ulazi su bili na stakla sa svih strana.

Za sreću, na donjem spratu jedno staklo je bilo slomljeno. Tako da Jusuf je silazio pužići onim stepenicama mračno i izašao je kroz onog slomljenog prozora sprata, pozadi zgrade, izašao je i otišao da govori sa Sabri...

Eremire Krasnići: Ljudi svoje organizacije?

Suzana Gervala: Da, ljudi svoje organizacije. Oni su mu rekli da beži jer su saznali mnogo i.... Ovaj... ja sam se pozdravila za uvek sa Jusufom, jer rekla sam oni će njega da uhvate, i ima da ga ubijaju, jel? Nije se znalo tada, bila je jako opasna situacija, tada. Kada je otišao, od tuda posle morao je da beži iz Kosova, da se beži iz Jugoslavije, otišao je pravo kod Skendera Bljakaj. Skender Bljakaj bio je naje bolji drugar Jusufov. Otišao kod njega, zvonio je. I rekao: “Ja sam prinuđen da idem od inače drugog i nema”. Ispričao je dobro i dobro i oni su ustali i otišli za Peć. I u Peći, Jusuf je imao Envera Kastratija, i on njegov jako dobar drugar, jer nisu smeli svakome da se....

I pošto toga dana Enver je bio sa gripom, dao je bratu, brata. Bio je Sali Kastrati, brat jer on je bio dobar šofer, još bolji. Otišli su i uzeli su kol... zatim sa Salihovim kolima oni su njega prebacili u Sloveniji, u Jesenici su ga poneli. Tamo su bili njegovi braća od strica. Tamo on se nadovezivao sa Bardom, da izlazi Bardo u Austriji, jer tamo ima jedan tunel koji nadovezuje Sloveniju sa Austrijom, e tu da izlazi Bardo, preko tunela i da ga sačeka.

Eremire Krasnići: Da ga sačeka?

Suzana Gervala: Da. Za nesreću, Bardi je promenio stan, promenio je i broj telefona i nije mogao na nikakav način da se nadovezuje sa njim. Bio je prinuđen skoro jednu nedelju da ostane unutar

Slovenije da se krije. Međuvremeno pozove mene Skender Bljakaj, odnosno žena Skender Bljakaj, Igbala, mene pozove. Kaže: “Izlazi u pijacu” reče. Ne, otišla u školi kod sina i rekla je sinu: “Kaži mami da izlazi kod pijace u toliko i toliko časova”. Izlazila sam ja u pijacu. I ona mene kaže: “Jusuf nije mogao da izlazi” rekla. Mi ko bajagi u kupovini i... ja nju pratim. I ona mene kaže: “Ti treba obavezno da pronađeš taj broj”, i reče, jer je došao otac Bardine žene. Bio je u poseti kod njih i vratio se, i verovatno treba imati njihov broj. Otac Bardine žene bio je iz Glođana

Tako posle ja, šta da radim, kako da učinim? Moja majka ostala je tu. Ja sam pošla, ulazila sam u autobus i otišla sam za Peć. U Peći imala sam jednu moju rođakinju, od ovoga tata Ahmeta koja je imala devetoro sina. Otišla sam i lupala sam u vratima i rekla sam: “Čika Sali, treba mi jedan sin vaš” i reko: “moraću da idem do Dubovika. Meni su mi uhapsili” reko.... Svima smo rekli da je uhapšen Jusuf jer nismo smeli da govorimo da je pobegao. I on kaže: “Ne, jednog nego uzmi devetoro”, reko. “Ne”, reko: “meni je jedno dosta jer ne mogu sama da se popnem u taksi i da idem u selo”. Sama, noću, žena da ide ne valja.

Tako da uzela sam onog dečka, i uzeli smo taksi i otišli smo u Dubovik. Ali, vi niste bili u Dubovik? Na ono vreme nije bio put do naše kuće. Bila je jedna glavna ulica, posle nekoliko uličica. Taksi ustao tamo u glavnoj ulici, naravno. I ja sam rekla onom dečku: “Ti da se vraćaš” reko: “zajedno sa taksistom”. “Ne”, rekao mi tata: “ti ima da se vratiš”. Da ih ne uzimam na vrat... tamo ona kuća bila je, ona kuća sve okolo imala je policiju, kompletno. Reko ne volim da ga neko vidi ovde. Tako da ja se vrati da vratim onog dečka.

Ja sam stigla kod rođaka u devet sati, ponoći, govorim za decembar mesec, noć. Stajala sam kod jedne Jusufove rođakinje, tu joj bila kuća, malo bliže. Reko: “Da mi daješ sina do...” reko: “do tamo”. Jer mi imamo i jednu reku pored kuće. Reče: “Nije sin ovde” reče. Onaj stari se plašio. Kad već sin izlazi. “Dobro,” reko, “daj mi jedan fenjer” reko: “zadrži sina”. Uzela sam fenjer, u to vreme po seli je bilo puno psi, i ono mnogo opasni. Meni mi je bio rekao jednom Jusuf ne moj da se plašiš: “Ne moj da se plašiš od psi” i rekao mi: “kada ti se približe psi ” rekao: “ti čučni i pogledaj ga na oko.” Rekao: “Nema da ti se ubaci”. One stvarno je tačno.

Ja sam izvadila jedno drveta od plotu, od nekog plotu tu. To u jednoj ruci, u drugoj fenjer, u jednoj ruci drveta i idem na dole. Stigli su nekoliko psi tu. Ja sam se čučnula, sedela sam malo. Oni gledali me, gledali i otišli. Kada sam otišla kod reke, bilo je padala tolika kiša da je odnela i onaj drveni mostić koji je bio nad nje. Odnela ga voda sa sobom. Šta da radim? Da ulazim reko može i da me odnese sa sobom. Da ne ulazim, moram obavezno da idem. Ušla sam po vodi. Sa onim drvetom u ruci ja preskočila sam reku. Stigla sam tamo. Kad vidi naš kućni pas ne daje mi da ulazim, ni je mi dao da

ulazim u dvorište. Toliko su ljudi bili tu da pas je pobesneo više. Posle ja sam jurila i ušla sam. Ja sam govorila njemu, govorila i nikako nije hteo. Onda brzinom sam jurila... jer znala sam da on ne ujeda.

Kada sam ja ulazila tu unutra bila je nona Aiše sa dve snaje i njihovom decom. One su se čudile kada su me videli u devet sati, noću. Onda sam ja ušla, uzeli mi obuću da mi suše, osušili mi, jer naravno ja sam imala čizmice ali mene ušla voda unutra. Osušili mi čizme, osušili mi odeću i sve. Ja sam legla da spavam. Kada sam ja legla da spavam rekla sam: "Nona, ja ću da spavam sa Hisenievom ženom, noćas ću sa njom spavati." Reko: "I sutra u jutro ja..." I šta je bilo dobrog, ja zaboravi da im kažem, kada sam ja tamo stigla rekla sam njima: "Ja ću" reko: "da mi ga date nekoga da idem do Glođane da uzmem broj telefona". "Ne", reko: "ja sam donela broj" kaže: "ovde".

Tu sam se ja spasila da ne idem noću, morala bi da idem peške do, do Glođana. I rekla sam: "U šest sati nona, ima da se budimo i da idemo. Možeš da me ispratiš do Peći". Ja sam legla da spavam sa onom ženom. I rekla sam joj: "Slušaj" reko: "Jusuf, nikome ne smem da pričam, tebe ću da ti kažem da kada budeš otišla tamo u zatvor kod Hisena, ti možeš da pričaš u zatvoru da Jusuf će da beži. On je njima pobegao, i sada ide. Ovoliko. Niko osim mene i tebe ne sme da zna".

I ustala sam, ustale smo u jutro, ja i nona, nona Aiše. Izašle smo okolo kod jednog drugog mostića. Izašle smo na putu. Iz ove ulice, autobus mnogo daleko je bio stajao, nije bilo na ulici za Dubovika, ali morali smo da pređemo po Krušeca da prolazimo i posle. I danas, i dan danas nema autobus u ovo... otišle smo peške, idi, idi, idi, nije niko... prošli su različita vozila i nisu smeli da nas uzimaju jer su poznavale nonu. Plašili su se ljudi u ono vreme. Kasnije stajala je jedna mala Fića. Rekla nona, kaže: "Idi da te neko ne vidi, dobićeš..." "Ulazi" reko: "nona" reko: "ja ću da vas prebacim". I prebacio je nas do autobuske stanice.

Mene isprati nona do autobuske stanice. Posle nona imala je sestru tu, i brata, i otišla je malo kod njih. Ja ušla u autobus i stigla sam u autobusku stanicu. Stanica...

Eremire Krasnići: Ovde u Prištini?

Suzana Gervala: Ne, sišla sam, sišla sam kod, tamo gde je sada, tamo gde je Univerzitet, tu sam sišla. Kada sam sišla tu ja sam se plašila da me neko ne prati. Onda popela sam se na jedno... jer bilo je rano jer u osam sati smo ostavili da se sastajemo u pijaci sa onom ženom, od onoga Skendera. Ulazila sam u jedan drugi autobus i otišla sam u Kosovo Polje. Kada sam otišla do negde, posle uzela sam drugi autobus i vratila sam se iz Kosovog Polja. Kada su zatvarali vrata, ja sam pružila nogu tako u vratima, kada već se zatvarala su se vrata. Ovako se zatvorila ona {pokaže rukama}. Ja sam postavila

vrata, nogom ovako. Kada je trebao da krene autobus samo sam povukao i skočila sam iz autobusa. I ako je neko bio unutra, onda je unutra.

Uzela sam taksi i pravo u pijaci, otišla sam. Ja ono, i u ono vreme je bilo papirnih maramica. Ja sam bila napisala broj u jednu papirnatu maramicu i stavila sam na onu njihovu kesu. Kada su otišle tamo, ja sam im dala broj, dala sam onoj ženi. Ona ko bajagi ona se kija i ja upravo njoj dajem maramicu njoj, i ona je uzela.

Broj unutra napisan. I rekla sam: "Unutra ti je". I oni posle su poslali ovaj broj Jusufa, Jusuf je izašao preko jednog tunela. Taj tunel je dugačak osam kilometara, to je onaj tunel koji nadovezuje. Preko tog tunela je prošao voz. I ako bude prošao neki voz, on se sakrio, jer bile su tako neke mesta gde bi se moglo kriti, krivine.

Kada je izašao on u ono mesto gde je trebao da izlazi, bio je skroz po crnjen jer u ono vreme vozovi su bili pod parom. Međutim izašao je tamo gde treba, tamo gde su trebali da se sastaju sa Bardom. Zatim, od tuda on je poveo u Nemačkoj i njega je prijavio, i... Dok ja sam ostala sama sa decom ovde. Jedan mesec posle polaska Jusufa. Skoro mesec dana, i po gotovo svaki dan su me zvali i odveli u policiji.

Eremire Krasnići: Jel da? Šta su vas pitali?

Suzana Gervala: Stalno su rekli: "Gde je Jusuf?" Ja njima rekla sam: "Gde je Jusuf? Tamo gde ste ga vi uhapsili? U zatvoru treba da bude". "Ne," oni su rekli: "nije. Gde je? Gde je?" Sećam se jednoga dana barem, nikad neću da je zaboravim. Pronašli su telefonski broj Bardov, jer Bardi je radio kao socijalni radnik pa je bilo da se nađe njegov broj. I ja sam bila u policiji, oni pozovu broj Bardov u kućni broj. Javlja se Jusuf. I on reče: "Govori sa Jusufom i kaži njemu da se vrati". Ja u policiju, unutra.

I ja, "Jusuf kako si, jesi li dobro? Šta radiš?" Reko: "Jusuf" reko: "ovi, ovi ovde" reko: "ovi ovde kažu da se vratiš jer nećemo njemu ništa da uradimo". On reče: "Kakav povratak, makni se njima, oni su ovakvi". Kažem: "Pa, ovi ovde" reko: "ovde sam ja". Kada sam rekla ja sam: "Ovde gde sam ja", on mi upali šamar, a on još na telefonskoj vezi bio je Jusuf. I on od tuda počeo je da viće: "Nemoj da je takneš, ne moj jer..." on je vikao sa one strane. Jusuf je teško doživeo to mnogo: "Ima da uradim ovo i ovo, ima da im..." I više ja sam zatvorila slušalicu telefona.

I drugih puta kada sam otišla, šta sve nisu mi uradili! Mene su me tukli, veliku torturu, su me, su me... Kasnije sam Jusuf javio se gde je radi nas, da nas ne diraju, da nas ostavljaju na miru i da nas ne prave toliku torturu, naročito meni. I posle toga kada se on javio, ponovo oni su me uzeli i rekli su mi, da ga

ja ubedim da se vrati: “Ubedi ga da se vrati”. Rekla sam: “Pa ja ne mogu da ga ubedim da se on vrati. Kako bih ja mogla njega da ubedim da se vrati? Kako bih on mene slušao da se vrati?”

Kada smo dobili mlađeg sina, Jusuf nije uopšte registrovao njega u... nije bio nigde upisan. Ja sam htela da vadim pasoš i da bežim negde, jer ovi, jer i ja sam radila sa Jusufom, trakte kada je on radio na primer, i drugih stvari. On, on meni diktirao ja sam napisala. Celo vreme, celo vreme ja sam sa njim radila i mnogo stvari znala sam i ja. I oni su mi rekli da ja treba da izlazim: “Ti treba da izlaziš”. Kako da izlazim? Ni mlađeg sina nisam bila upisala, nisam prijavila. Onda moj otac je nekako sredio u Skoplje, jer njega sam rodila u Skoplje.

Drugi Deo

[Ispoveda se nastavlja sa prvoga dela intervjuja]

Suzana Gervala:... lična karta. Reko: “Želim da se zaposlim, da radim. Ja treba da živim ovde. Ja ne mogu.... Ja nema šta da radim, on je otišao dok ja treba da živim”. Posle, ličnu kartu mi dade. Zatim, tamo ima posla, jedan rođak Jusufov, Feriz Gervala, danas je advokat. On je radio tamo. Ja sam predala njemu celu dokumentaciju. I šta je radio i kako je uradio? On mi napravio pasoš. Jedino onom pasošu je nedostajalo glavni pečat. Jedino tog pečata nije mogao da postavlja. Ali reče meni: “Probaj, ako možeš da izlaziš ovako bez tog pečata, izlazi”. Zatim došla je moja sestra iz Skoplja. Ja sam njima rekla, rekla sam: “Mislim da idem, volim da idem jedno dva tri dana u Skoplje da malo odmaram od ove... kod mojih da odmaram, kod mojih roditelja”. Reko: “Dobro, znači sada treba da se javljaš i tamo”. Jer tada je bilo isto ono, isto...

Eremire Krasnići: Da se prijaviš u policiji?

Suzana Gervala: Ima da se prijaviš i tamo u policiji, i stvarno potrebno je da se svakoga dana prijaviš. “Da,” reko: “prija viću se i tamo”. Međuvremeno, moj otac je izvadio kartu, jer tada je bio jedan voz direktan iz Skoplja - Schtuttgard, bio je jedan voz. Taj voz je otišao noću, bilo je voz i za vreme dana, ali ja sam uzela za putovanje tokom noći. Kada sam ja otišla tamo, istoga dana u večer mi smo ušli u voz, ja sa decom. Zauzeli smo mi jedan kupe kompletno, komplet na spavaća kola. Kada smo stigli u Sloveniju, sada potrebno je prolaziti granicu tamo, [u] imala sam strah da li će da primećuju moj pasoš koji nije bio u redu.

Onda ja sam rekla deci, rekla sam: “Pravite se vi kao da spavate, da vas ne čuju glas”. Kada je došao

carinar tu, onaj policajac tu, ja sam im rekla: “Deca spavaju, molim da... ne moj te upaliti svetlo jer ako upalite deca ima da se probude i ima da vrište i da probude celi kupe, ima da probude kupe” reko. Rekla sam, i oni nisu upalili svetlo, samo stavio je pečat i ja sam prošla. Otišla sam. Otišla sam za Shtutgard. Tamo me dočekaao Bardi. Jer mi smo se dogovorili da neko može da nas prati i izdaje, po dogovoru nije izlazio Jusuf jer može biti neko da je nas pratio. Za to izašao je Bardi, obvezao je nas. Otišli smo tamo. Otišli smo u Ludvisburg, mi smo tamo stanovali u jednom podrumu, tako, zajedno sa Bardiem.

Kasnije malo, uzeli smo jednu kuću u selo takozvani Untergruppenbach, tamo su ubijeni. Uzeli smo kuću sa Bardiem. Nas su platili, mi smo dobili socijalnu jer mi smo bili politički azilanti. Jusuf nastavio je sa radom. Celo vreme organizovao je demonstracije. Formirao je “*Lajmetarin e Lirisë*” [Glasnik slobode], organ “Pokreta”. Tri brojeva je on štampao. Sve koliko su štampali, on je poslao za Kosovo po 5000 kopije preko dečaka koje smo mi imali, koji su radili sa nama. Tada imali smo sedmoro dečaka koje smo mi držali, oni su bili mnogo bliži porodice, mladi dečaci, Jusuf, i sve o svemu sa njima. Sa drugima nije imao poverenje, osim da ima sedmoricu mladih dečaka.

I oni su poneli svaki novi broj na ilegalan način, po Italiji tamo, vamo, ulazili su u Kosovo i dostavili su materijal. Zatim on je izdao još tri brojeva “*Zëri i Kosovës*” [Glas Kosova], jer su bili promenili ime, od “Lajmetari” kako je bilo, oni su dali ime “*Zëri i Kosovës*”. Još tri brojeva on je pripremio u istom. Međuvremeno, tamo u Nemačkoj bile su tri organizacije, tako da bili smo mi sa našom organizacijom “*Levizja Nacional Çlirimtare*” [Narodni Oslobođički Pokret], pa bila je “Marksista Leninista” u kojoj je bio ovaj Kadri Zeka, bila je i udruženje “*Fronti i Kuq*” [Crveni Front] u kojoj je bio Ibrahim Kelmendi.

Oni su izdali neke, njihove organe što znači i oni su nešto izdavali, ali oni su izdavali neke pet paraće novine, kao fotokopirane u papir i zakačene sa.... Onda im je rekao Jusuf: “Donesite da ja uredim i štampamo, redimo i učinimo taman. Ne može tako”. Tako da Jusuf i ako nije bio u njegovu organizaciju, on kod njega, on... mi smo i njega uzeli, uredili i njihove, radove i njihove list, novine još onim dva drugim organizacijama. I demonstracije koje su se organizovale, mi smo izlazili zajedno, i sa njima. Nismo se odvajali. Ovo je bilo veliki dobitak sa strane Jusufa, kako je mogao da ih ujedini, i to ne samo organizacije, nego delatnosti on je postigao da ujedini sa...

Eremire Krasnići: Da li vi govorite o demonstracijama ili je reč o demonstracijama koja su održana u egzilu?

Suzana Gervala: Ne, ne, ja govorim za tamo vani. Govorim za Evropu, po Evropi, ne ovde. Ne, ovde. Više nije se vratio više nikada Jusuf. Šta da vam kažem ja vama? Kasnije on je imao malo problema sa

ovim iz “Marksista Leninista” i sa njima, jer su sarađivali Ibrahim Kelmendi i Kadri Zeka, ona dvojica protiv Jusufa.... Zatim, Jusuf nastavio je svoj posao, oni su gledali svoja posla. Nama, znate mi, od datum, 16. januara, da datum 16, nama je bila stigla neka kaseta u njoj nekoliko filmova iz Albanije...

Erëmirë Krasniqi: 1979. godine?

Suzana Gërvalla: Da, govorim za ‘60, ‘70, ne ‘81, nego ‘82, ‘82, ja govorim za datum 16, ‘82, 16. januara. Nama je stigla jedna kaseta. I mi smo se pokupili na jedno mesto tamo, ko bajagi radnici ovako, i mi ti se pokupimo svih na jedno mesto da gledamo zajedno kasetu. Međuvremeno, Kadrija i ovaj, ovaj Ibrahim Kelmendi zajedno sa jednim svojim, bližeg, svog od Ibrahim Kelmendi, neki Mustafa, su otišli, oni su saznali i gde se nalaze te večere, u onoj Sali gde su oni bili zajedno. Videli su film i došli su, došli kod nas posle i posle gledanja filma oni su došli kod nas. Jutro, pa posle Jusuf i Ibrahim Kelmendi nisu mogli ni jednom da se slažu, tri puta on je njega isterao od kuće. Jer Ibrahim je bio špijun tako da, bio je mnogo opasan i znali su svi šta radi on. I danas, dan danas on je isti ostao. I mi svaku sumnju imamo na njega, na primer, za sve ovo šta se desilo. Jusuf i....

Toga dana, posle kada sam se kasno probudila, Jusuf i Kadrija, jer smo imali radnu sobu, gore na trećem spratu, Jusuf i Kadrija su sedeli toga dana tamo. Pogotovo ceo dan. Razgovarali su, recimo da se nekako obele neke probleme koje imaju, jer su imali mnogo problema između njih. Imali su problema jer su hteli da se spajaju da budu zajedno ali Kadrija je uvek menjao reči, i ovako je bilo nekoliko, nekoliko, nekoliko stvari. I hteli su da se pomire tako reći, ama, ama Ibrahima, Jusuf nije dao da učestvuje tamo. Ovaj Ibrahim je sedeo do četiri sata tu toga dana. Tek u četiri sata, on je otišao, zatim ovaj Kadrija je ostao u kući sa Jusufom.

Oko deset časova, ili oko devet časova oni su silazili dole. Ja sam bila spremila večeru. Oni su večerali, i posle večere.... Ovaj Kadrija bio se oženio prije dve nedelje. I rekao je: “Ja, moram svakako da se javljam ženi da ne mogu da se vraćam noćas kući” reče. Jusuf je njemu reko: “Ostavi je čoveče,” kaže: “mi se nalazimo u ratu i nemoj ti od sada da navikneš ženu javljanjem, ne moj da nas izvedeš sada noću napolje samo za jedan telefon”. Jer mi nismo imali telefon u kući, jer su mogli da nas pozivaju sa svih strana, SUP-a sa svih strana, i bili na mucu stoga on skinuo je skroz telefon, mnogo su nas zvali. Da, ne, da, ne. Reče: “Ne vala ja, ja...” Nismo imali ni u naše selo telefon državni, nego bilo je potrebno da se ide na jedno daleko mesto, drugo. Reče Bardi: “Ajde ja ću da te prevezem” reče: “do telefona”.

Dok su izlazili pored vratima, Jusuf je reko: “Ajde, idem i ja” reče. Jer Jusufa nisu dali mnogo da se šetka noći. Nisu mu dali i ovi drugari, ni... oni su mnogo pazili na Jusufa, mnogo. Izašli su. Kad je izlazio pored vratima... baš mi bilo inat, zašto je izašao Jusuf, ali... izašli su pored vratima. Ja sa

Bardijem ženom.... Bardova žena otišla gore da sprema, ona imala, bila je na drugom stanju imala i malu decu. Otišla da ih stavi da spavaju deca tamo gore. Ja sam ostala tu. Nisam ništa čula. Oni su otišli u garaži. Ulazili u kola. Pošli su kolima. Bilo je mnogo ledeno, hladno, 17. januar.

Kada čujem, meni zvone u vratima. Kada ja izlazim evo jedna Nemica, moja komšinica. Mi smo se lepo slagali sa onim komšijama, ona mi kaže: "Gospođa Gervala" kaže: "brzo" reče: "jer ovako i ovako, desilo se", reče. "Oni su ranili" kaže: "jesu..." Ja sam izašla tako kako sam bila po kući. Izašla sam u brzinu. Kada sam stigla tamo bila su otvorena vrata, ova sa ove strane, ne sa Bardine strane nego ova druga. Još jedno telo je padalo dole, taj je bio Kadrija. Jusuf je bio pozadi. Kadrija je bio padao nad zemlji. Kada sam stigla, i Jusuf je bio, kad već vidim ono prednje sedišta od pucnjave, padala je ovako {opiše sa rukama sedišta u vozilo} i Jusuf se naslonio u njoj tako. Ostavio je jednu ruku ovako {pokaže kako je video, kako je držao ruku Jusuf}, i jednu ruku je držao na stomak. Jednom rukom držao se na dole.

Kada sam se približavala ja sam tek primetila, jer nisam ja znala ko je gde, vidim telo, vidim da to je telo je Kadrija. Kad Jusuf kaže, jer... uvek mene je zvao „devojko,, jer on je mene poznao kao devojčicu, i tako devojko, devojko... "Devojko", reče: "evo mene, ovde sam ja". Kada sam se ja približavala njegovo čelo je bilo naslonjeno kod nje. Uzela sam ga. Kaže: "Meni se ruka umorila" kaže. Jer je bio naslonjen tamo. Uzela sam ga i naslonila sam ga tamo. I kažem: "Hajde Jusuf, gde je tebi, gde..." Kaže: "Meni u stomaku" reče: "i u leđima". Jer Jusuf je sedeo pozadi i mogao je da se pomeri. I reče: "Pazi mi Bardia" reče: "da li je živ, živ" reče: "jer ne čuje se." Reče: "Brate!"

Kada sam prešla tamo sa strane Bardia, sa druge strane, stakla su bila slomljena. Kada vidim Bardia, bio je pao, ovako, evo ovako {pokaže kako je padao i naslonio Bardi}, rekla bih da spava. I imao je ovde dva {pokazuje sa rukom na lice} jedan do drugog, kao da su tanka vlakna od šibice, toliko tanke, dva metaka ovde, evo ovde, jedan do drugog. Videla sam ga, i dotaknula sam ga. Hladan. Postavila sam ruku da ga dotaknem, {pokazuje na vrat kako pogleda puls} ništa. Stavila sam ruku unutra on je imao metak u srce i ovde. Bardi bio je hladan, skroz hladan.

Okrenula sam se ka njemu. Reko: "Jusuf", reko: "Jusuf" reko: "njega su ranili u ustima" reko: "ovde" reko: "njega u ustima" reko: "i ne može da, ne može da se pomeri, ali, on mrda" reko. Šta da mu kažem? Ubili su ti brata.... U to vreme čula je njegova žena, i ona je došla, deverova žena, Bardova žena. Otišla pravo na mesto vozača, jer Jusuf nije vozio kola. Kada otide tamo, vidi: "Ku - kuuuu, ubili su Barda". Ja od svoga mesta {pokaže rukom kako je dala signal da ne govori} ona: "Kako bre, ubili su ga, vidiš da mrda, da li vidiš?" Ja govorim njoj. I tako sam dala do znanja {i pokazala sam prstom prema Jusufa}, ona je kapijala odmah šta ja kažem. I prestala. Plakala do njega. I prestala.

Ona hitna pomoć i policija nisu došli pogotovo za pola sata ne. Ne znam kako se desilo ovo, ali nisu došli, dugo vreme. Ja sam sedela sa Jusufom tu. I ona tamo do svoga muža, a ja sa Jusufom. Dok Jusuf celo vreme je govorio: “Uradi ovako”, ostavio poruke.... Jer ja sam radila sa Jusufom zajedno. Poslove, on je, on je napisao ja sam pisala i ja sam uradila prelamala sam slog za svaku novinu koju smo mi pripremili. I on mene je ispričao ovaj broj koji ide, bio nam gotov da ga izdajemo ovog drugog broja: “Ovog broja treba da postavljaš ovde, ovo tamo, ovo ovako, ove onako”. I reko ja: “Jusufe da li si ti video nekoga” reko: “jesi li video nekoga?” Reko: “Da”, reko: “video sam” rekao: “ali, nisam poznao nijednog” reko. “Bogami devojk” reče: “ako je Albanac, daj bože da ga ne nađu nikad, ovi” reko. “Jer uvek se govori o nama da samo mi radimo, nama ostavljaju” reče: “da mi ubijamo jedan drugog”. Ovo je on ostavio, on. I stvarno do današnjeg dana nisu ga našli, ima već 35 godina.

I govorili smo, govorili smo: “Decu da podigneš, decu da školuješ”. Svaku, svaku poruku je ostavio. Posle nekoliko vreme stiže Hitna Pomoć. Kada je stigla, ja nisam znala dobro Nemački jezik. Dve godine smo živeli tu ali ja nisam bila u školu, celo vreme sam ja bila.... Otišla sam tamo i ako sam znala rekla sam njima: “Uzimajte njega jer je njegov brat, neka misle da je živ” reko. Oni su uradili. Uzeli su onoga Barda, i kao prvo njega su odveli kod Hitne Pomoći. I njemu su ostavili u ustima kao da postavljaju ono kao nešto rade i leće i kao da daju infuziju. Kada su uzeli Jusufa, reko, reko, rekla sam: “Jel vidiš, on je živ, živ je evo daju infuziju?” “Eh, hvala bogu!” Rekao je Jusuf. Disao je lakše sada za brata.

Onaj drugi je pao mrtav na licu mesta, Kadrija, u zemlji. Pokrili su ga na ćebad. Ovu dvojicu su ih uzeli. Uzeli su njih i uzeli su i Kadrija i odveli su ih u bolnici. Ja sam htela da ulazim sa njima u Hitnu Pomoć, nisu mi dali. Pa i da su mi dali, ne bih mogla da ostavim samu moju jetrvu. Moja jetrva je imala malu devojčicu od dve godine i sina od jedne godine, i trećeg još nije rodila, bila je trudna. Ja sam imala troje moje dece. Sin mi je bio od dvanaest godina, ćerka od deset godina, dok mlađi sin imao je samo četiri godina. I same da ostavljam... tako da ja sam se vratila kod nje, vratila sam se kući. Sedela je policija sa nama tako jedno pola sata tu sa nama celo vreme. U pola dva, došao je jedan policajac i rekao je: “Jusufa su operirali, i on je malo bolje”, rekao.

Mi smo se radovali. Barem jedan... I u onoj radnoj sobi stigla je policija i odmah su zatvarali. Kako su došli, da. Tako da nisam imala brojeve telefona sve mi smo imali tamo. Posle meni pade na pamet, Jusuf mene je bio dao jednu vizitu-kartu od jednoga radnika u Albanskoj Ambasadi u Austriji, Endel Kolaneci. On je bio rekao: “Zadrži ovo, neka ti se nađe za sve što imaš potrebe, ostavi tamo kod tvojih stvari”. Meni dobro što mi pade na pamet. Onda ja sam otišla kod one Nemice tamo. Pozvala sam na telefon onoga iz Ambasade. Rekla sam njemu sve. Onaj iz Ambasade pozvao je jednog drugog. I u

osam časova u jutro došao je jedan iz Muniha, jedan Misin Mavraj, došao. Ja sa njim ušla sam u kola i otišli smo u bolnici. Jer više nismo znali ništa. Nema policije, otišli su svi.

Mi nismo znali ništa za Jusufa. Kada smo stigli tamo, ulazili smo unutra i u šalteru smo pitali: "Ovako, ovako jedno lice..." "Čekaj", reče: "doktora", reko. "Sačekajte doktora," kaže: "jer dođeće doktor i on će vama da kaže o njemu", kaže: "ja ne znam". Onda on je pozvao doktora koji je njega operisao, koji je njega operisao u pola četiri i ponovo su njega povelili u operaciju. Kada je došao on, beše jedan visok i mi njega pitamo, više on nego ja, jer ja manje sam znala nemački jezik ali on je dobro znao. Rekao je da: "mi smo došli da pitamo za Jusuf Gervalu, ovako i ovako". On odmah reče: "On je umro", rekao je njemu: "umro je". "Ne, ne", reko: "došli su trojica," i rekao: "dva su umreli i jedan". Reko, on je podignuo tri prsti: "Svi trojica su umreli", rekao je on!

Nama kao da je pala bomba. Mi smo se veoma mnogo uznemirili. Nas su odneli u jednoj maloj sobi ovako. Kaže: "Neku vrstu leka za smirenje ili nešto drugo?" Reko: "Ništa ja neću za smirenje". Bio je jedan kao Afrikanac bio. I postavljao je pitanja da bih nekako nas smirio, pitao je: "Šta je, odakle ste vi?" Ja reko iz: "Iz Kosova" reko. "Gde mu to dođe Kosova?" Jer u ono vreme nisu znali gde se nalazi Kosova. Reko: "U Jugoslaviji". Reko: "U dobro je, i ovaj doktor", reče: "on je iz Jugoslavije". Kada mi je rekao tako... ne znam, šta, šta da mu kažem.... U brzini izašla sam iz njegove sobe, kad već vidim njega kako ulazi u jednoj sobi onako. One dugačke hodnike. Ja sam trčala za njim. Ušla sam u njegovoj sobi i govorila sam naške.

Reko: "Ti si ubio Jusufa!". Kada sam videla ovde {pokazuje onu etiketu lekara} Vidić... pisalo. "Ti si ubio!" On je stajao i nije ništa govorio. Plašio se mnogo. Mnogo čudna stvar. Da sam imala ja na toj minuti jedno oružje, ja njega bih ubila. Da može čovek da ubije drugoga kada je u tom stanju... bilo je, bilo šokantno. Oni su tu imali jednu kutiju koja je imala ono što se zalepe papiri, samo sam je uzela to i ja sam zalepila po licu. Došli su na brzini tu, jer primetili su da ja trčim, stigli su brzo. Javili su policiju. Došla je policija. Rekla sam: "Ti ima da platiš za ovo, platićeš", rekla sam: "za ovo".

Uzeli smo jednog advokata, reko da kasnije vidimo posao onoga advokata, za onog lekara. Onaj advokat nije ništa učinio. Mi smo mislili da je ovaj ubio tokom operacije, ali nije bilo tako. Moja ćerka je uzela dosije za Nemce. I u dosije je pisalo da je on bio Hrvat, Vidić, onaj koji je njega operisao i da Jusufu... i da u deklaraciji, da Jusuf prije nego da ulazi u drugoj operaciji, tražio je, tražio je novinare ili neko koji ima da daje deklaraciju da: "Mene je ubio SUP-a", i ovaj doktor je bio prevodio deklaraciju, doktor. A ja sam njega optužila za ubistvo jer ja sam mislila da je on tokom operacije ubio njega.

Otom potom, nas su uzeli od tuda. Mi... ja otišla sam kući. Zatim hteli smo da ga povedemo ovde,

ovde na Kosovo. Nisu nam dali da ga povedemo u Kosovo. Biće kasnije, do 17., još malo, još malo, ali mi 20 dana čekali smo odgovor. Nisu mogli da nam kažu: “Da” ni “Ne”. Da kažu: “Da”, znali su da tamo tek ima da bude u Kosovo ona velika buka. Da kažu: “Ne” ispadne da priznaju krivicu. Tako posle 20 dana rekli su: “Ne”, i onda tek smo njih sahranili u Shtutgard.

Posle, posle njihove sahrane tu, jer smo mi njih držali zajedno sve trojicu. Kada su se sahranili onda ja sam tražila da dolazim, i da idem u Albaniji sa decom. Jer Jusuf je želeo da školuje decu u Albaniji, bio postavio ovu želju, da se školuju deca tamo. Ja sam postavila zahtev, oni mi vratili. Tri puta su mi negativno vratili zahteve. Nisu me primili da idem ja tamo. Četvrti put ja sam postavila u Turskoj. Tamo je bio jedan, bio jedan koji je sredio tamo i primili mene da idem tamo. Tri meseci nakon njegovog ubijanja, nakon ubijanja Jusufa, uzela sam decu, preko Austrije mi smo otišli u Atini, iz Atine mi, u Tirani.

Deca su bila mala. Ovaj je imao, četiri godine je imao ovaj naje mlađi. Mi smo poznali Albaniju preko propaganda, da je bila sasvim drugačija. Kada sam ja otišla tamo, doveli nas u jednom stanu, u jednoj mahali gde su bili samo Romi. Mnogo, mnogo loše. Ja sam videla šta je tamo, ali da se vratimo nije bilo šansi. Morala sam da sagnem glavu i.... U septembar posle ja sam se upisala u fakultet, jer ovde sam bila ostavila na pola, u trećoj godini ja sam ostavila.

Eremire Krasnići: Kako, je su li vas akomodirali tamo?

Suzana Gervala: Da, dali nam neki stan, ali dali nam jedan stan jako, jako... na kraju Tirane, jako loše. Dali nam stipendije. Mene kao studentkinji, a onome kao đaku, onome starijem sinu. Ja sam pohađala, otišla sam da završim fakultet tamo, istoriju-geografiju. Upisala sam se ponovo od početka samo da bih mogla da malo guram vreme, nisam imala čime da se bavim. Ja nisam imala nikoga od mojih uopšte baš nikoga, nikoga, nikoga, ni jednog živog samo sa tuđim ljudima, jedino sa mojom decom. I bila sam prinuđena da se posvetim mojoj deci jer i tamo je bilo sve i svačega. I u ono vreme bilo je svašta. Morala sam decu da držim pri sebi, blizu. Kasnije počeli da dođu sa Kosova...

Eremire Krasnići: Da li bih hteli da odmarate?

Suzana Gervala: Ne. Počeli da dolaze sa Kosova sa zapada kao turista sa autobusima, i...

Eremire Krasnići: Od '91.godine?

Suzana Gervala: Ne, govorim za ranije, i prije '91.godine, došli su kao turisti. Došli su autobusima. I kada su došli tamo naravno tražili su da posete porodicu Jusuf Gervale, jer se znalo da sam ja tamo.

Kada su došli tamo i videli onu zgradu. Puno Roma okolo kuće tu su se skupljali. Oni su se žalili: “Nismo mi doveli porodicu Jusufa Gervale, da se tretiraju ovako”. Posle, žalba nad žalbom jedna posle drugoj, pa posle kada je došla jedna žena iz Nemačke i postavila je jedan zahtev da mi napravi jednu kuću. I rekla: “U koliko vi nemate uslove da, da joj delite jedan dobar stan i da se dobro smesti, onda dozvoljavajte nama da mi izgradimo, dajte nama jedan plac, mi ima da izgradimo njoj kuću”.

Oni su došli samo za propagandu, inače.... Onda su mi dali jedan dobar stan, i povećali mi platu, dali mi dobru platu, izmenili su mi nameštaj, kompletno. Ja sam se zaposlila u Univerzitet, i počeli smo da živimo malo bolje.... Ali, bilo je sve i svašta na bonove i po racioniranje sve samo preko kvitica, i sa... inače tamo nisi imala, ni si imala šta da kupiš, ništa osim onih 'koje si sledovala putem bonova, koje su oni nazvali „tallona,, takozvani, dali su nam neki kuponi, i kupili smo. Tada radnje su bile prazne, sve komplet, nisu imali police ovako sa... i sve, za svaku stvar ti treba da vidiš prema dobijenim racioniranja koji si dobila.

A samo racioniranje je bilo jako malo. Većina ljudi su odvajali sinove i ćerke kako bih bolje stiglo da se predstavljaju dve porodice i da im se dodeli više ili dve racioniranja. Ali ja nisam imala koga da odvajam jer moja deca su bila mala. A samo jednim racioniranjem bilo je mnogo slabo, jedva.... Dve godine na primer moja deca nisu imali mleko da piju pa ni, dotakli. Jer bi trebala u dvanaest u pola noći da ideš da čekaš na red, a da stiže u osam ali i tu nije bilo sigurno da li će biti i za tebe mleka. Ja sam bila mlada žena, u ono vreme imala sam samo 32 godine i nisam mogla da izlazim. Tako da patili su deca, deca....

Ja, ja jedno jako dugo vreme, pa gotovo dve godine, verujte ja sam jela samo hleba, stavila sam je... i ono hleb je bio kao cigla, tako su je zvali. Taj hleb kada je bio taze, ono moglo se jesti, ali kada se obajati, i crni je bio ovako. Onda ja sam stavila malo šećer, jer i šećer, sve je bilo pod racioniranjem osim hleba, malo šećera da je ukvasim sa vodom. Ja sam tako pojela da bih mogla da odvajam za decu racioniranje, da ne oseti deca. Sedam godine ja nisam dobila ni jedno pismo, ni jedan telefon, ništa, baš ništa od mojih ljudi. Sedam godine ja nisam znala ništa o mojim ljudima. Moj otac mi je bio umro, ja nisam dobila ni jedan telegram, nije mi ništa stiglo tamo.

Eremire Krasnići: Ovo je '83 ili '90.godina?

Suzana Gervala: Govorim od '82 do '90, '90, pa i kasnije... tu, od '90. godine, znači šest godino i po su bile.

Eremire Krasnići: Sve i svega, bilo je pod kontrolom?

Suzana Gervala: Sve je bilo. '90.godine posle došli su moji ljudi i videla sam njih . '90. ja sam pravila svadbu, oženio se sin i moji ljudi nisu bili ni jedan. Oni su mogli da dođu sa zapada i ne iz bivše Jugoslavije. Sa Kosova i sa, iz Makedonije, nije bilo dozvoljeno da se dolazi nikome.

Eremire Krasnići: Kako ste podneli političku tranziciju u '90-na?

Suzana Gervala: Posle, u '90.godini, ja sam tada radila u Univerzitetu u to vreme. Sin i ćerka bili su studenti. Donika, bila je na Viši Umetnički Institut koji je bio. Ona je završila za flautu. Ovaj stari sin je bio na Albanskom i Nemačkom jeziku, to je smer u fakultetu za strane jezike. Ali, Donika uvek je bila... Donika po prirodi, moja ćerka liči na svoga oca, komplet ona ima prirodu svoga oca. Ona sa umetnicima, sa... u Viši Umetnički Institut ona je ušla u štrajku gladi onda u '90-tim. Mi smo podržavali porodično Salji Berišu. I ovaj moj stariji sin, Premtoni, i on je bio sa Komitetom Omladine u ono vreme, sa studentima, i on se digoh tamo protiv i on je bio protiv. Tako da mi kao porodica, mi smo bili protiv one vlasti onoga, e...

Eremire Krasnići: Ramiz Alja?

Suzana Gervala: Enver Hodže... jer nije rukovodio Ramiz Alia, rukovodila je Enverova žena. Sve najgore je pravila Nedžmija a kako je uradila ona, i sam Enver toliko nije uradio kao što je ona. Ova je bila taman kako su rekli 'crna zmija'. Ona je bila, ona je uradila sve i svačega. Zatim bilo je velike pritiske od strane komunista, jer naš stan je bio u sred njih u ono vreme... mnogo na ono vreme, ali hvala bogu dobio je Salia. Sećam se, došao je Sali, ja imam sliku, došli su Salji i Azem Hajdari, oni su došli u našoj kući, i bili smo....

Jer i ranije ja sam imala prijateljske odnose sa Saliom. On je bio doktor, kardiolog, a ja sam imala probleme. Na nervnoj bazi ja sam imala mnogo problema i ja kod njega sam se lečila. Tako da, išli i došli su jedan kod drugog. Izmenio se sistem. Deca su nastavili škole. I završili su tamo. Ja sam radila. Do '97.godine. '97. u Albaniji vi znate kada su bili uzeli oružje, i bio je kijamet. I ovi komunisti su se vratili ponovo. Tada su nam bili pravili veliki pritisak, izvanredan.

Dotle da su nas bacali sa.... Mene, ja sam tada bila na radnom mestu i mene je metak bio pao pored stolice moje kako su pucali vani. Eh, pa kada sam ja sedela da jedem hleb, nisam bila na onu stolicu tamo, i taj metak sačuvam za uspomenu. Koji je pao iz stolice u zemlji. I sin je radio u Ministarstvo Pravde, bio je Direktor za odnose sa inostranstvom, jer on poznaje puno jezika. I njemu su pravili veliki pritisak, toliko da sam ja zvala decu, dogovori smo se... Donika je bila u Nemačkoj, otišla je da studira

još ranije, dok ja sa dva sina, sa snahom i unukom, rekla sam: “Da bežimo odavde jer nema šta da radimo više ovde”.

Nemamo nikakvu budućnost mi ovde. U početku nisu se slagali pa posle, stari sin sa snahom, zatim videli su i oni da.... Ovog mladog sina su hteli da ga uzimaju u vojsku, i da ga pošalje u Vlari tamo da ratuje sa onima. Ja sam njega dovela u Skoplje prije nego... zatim mi jedno po jedno izašli smo ilegalno. Nama su pomagali ljudi sa Kosova i pobjegli smo, i otišli smo za Švedsku. U Švedskoj smo se smestili.

Eremire Krasnići: Da li ste vi dobili politički azil?

Suzana Gervala: Da, dobila sam tamo politički azil. Imamo švedski pasoš. Ja imam jedan stan tamo u Švedskoj. Država je, ali država meni ima da plati. Tako da ja živim i tamo i ovde ja posle penzionisanja. Imam sina, stariji sin je ostao tamo, u Švedskoj. Donika je u Nemačkoj, u Bon. Zatim ovaj mlađi vrati ose ima već četiri godine i više od kada se vratio u Kosovo i živi ovde. Radi ovde. On je završio informatiku i radi.

Eremire Krasnići: A vi kada ste se vratili?

Suzana Gervala: Ja sam zaboravila da vam kažem. Posle rata ja odmah sam se vratila i otišla sam da sam pored nonu Aiša u Dubovik, jer nisu joj se vratila deca, ni jedan od njih. Tako da ja sam otišla. Jer ona kuća koja je bila, ona kuća bila je pala skoro do zemlje, pre starelala mnogo je propala. Nije imala ni kupatilo ona, imala samo ono vanjski WC? Od grehote kada se okupala ona je smrznula, smrznula joj kosa kada je oprala u.... Pa, eto izvršena su renoviranja. Čerka joj poslala pare, da bih renovirali malo kuću. I za to živela sam malo sa njom. Kasnije malo ona se razboli. Dobila je kancer u crevima, i sedela sam sa njom u bolnici koliko je i ona bila tu u bolnici.

Posle kada sam je dovela kući, javila sam sinove, snahe i svi su došli posle. Posle kada su oni došli kući, ja sam posle dobila stan u... ne, ne, prije nego da se razboli nona, ja sam dobila stan u Prištini. I rekla sebi, uzeću i nonu tamo. Ali, nona nije htela nikako na nijedan trenutak. Dobila sam ja vozačku ja, u 55 mojih godina, tad sam ja polagala vozačku (na smeje se), u stare dane. I, vazda sam rekla noni, evo ja ću da polažem vozačku i ima da šetamo, ima da uživamo i ona sva radosna. Tako da kada je ona umrela, ja posle otišla sam za Prištini.

Ja sam se zaposlila u Ministarstvo Lokalne Vlade. Radila sam tu toliko godina. Deset godina. Otišla sam u penziju (smeje se). Sada sam baba. Imam pet unuka, unuke. Moj stariji sin ima sina, Drini, koji sada

ima 21godinu. Donika ima Redona, Jonia i Noru. Redon ima 20 godine, Joni ima 16, Nora oko 8, 9 godina. I sin mlađi, ovde koji je u Prištini, ima ćerku od 10 godine, Emu. Ema je dobila ime majke koja je mene podigla. Ovako da ja ne znam šta drugo vama interesira, ja mogu da vas...

Eremire Krasnići: Prije nego da se završi, mislim da li možete da nam dajete biografiju none Aiše? Pa i malo da govorite o muzej koji se gradi, u porodici Gervala?

Suzana Gervala: Pa šta bih ja mogla da kažem o noni Aiše? Biografiju ona je...

Eremire Krasnići: Pa mislim na odnose i uloga njena, ono mislim njena uloga u društvo koju je ona imala i kako je ona bila jedna hrabra žena i ono posebno kako je ona primila ljude, muškoga roda, da ona je igrala jednu socijalnu i jako značajnu ulogu...

Suzana Gervala: Da, da.

Eremire Krasnići:... i da je bila jedna tačka za kontaktiranje, mislim jedna značajna tačka kontaktiranja za porodicu Gervala.

Suzana Gervala: Da, da. Pošto sinovi njeni su pale u zatvor, onda pošto su bili sinovi u hapšeni i nona je ostala sa njihovim ženama. Ovaj Avdul, naje mlađi, izašao je u brzo iz zatvora, zatim ovaj Hisen bio jedno dve godine u zatvoru. I moga sina su bili uzeli na kratko vreme, i ćerku malo... ali kada su izašli iz zatvora i Hisen, Hisen i Avdul su uzašli, da izašli i otišli za Švajcarsku. Pobili su jer nisu mogli više da ostaju ovde. Kasnije su povukli i porodicu i nona Aiše, ostala sama u Duboviku. Ona nije se slagala time da napusti na nikakav način. Oni su mnogo molili nju, ali nikako nije pristala da ostavi kuću i tako je ostala.

Ali ona, tamo gore, na drugom spratu, koje je renovirano malo kasnije ona je imala tamo odu za muškarce. Ona oda za muškarce, koju je održala nona, ima veliku istoriju. Nona je tu dosta ljude dočekala, puno ljudi su dolazili, puno. Nona je otišla u svakom praštanju krvne osvete. Nona je otišla, svako ubistvo koje je bilo, došli su po njoj, uzeli su je i otišla. Ona je igrala jednu izvanrednu ulogu. Jedne majke, jedne plemenite žene, jedne hrabre žene, i imala je poštovanje, ona je bila poštovana od svih ljudi, ona je bila nona Aiše.

Sada, za poštovanje none Aiše i za poštovanje prema Jusufa ima da se izgradi jedan muze. Ima pet godina, od kada ja radim, idem od kancelarije do kancelarije, kucala sam gde sve ne samo da se uradi ovaj muze. Jedva, jedva, jedva dok sam otišla od Ministra do Ministra, Predsednika do Predsednika

Opština... ali, na kraju kako mi izgleda postigla sam da ide do kraja. Ima da se izgradi u selo, na ono mesto gde je bila kuća none Aiše, tamo gde i dan danas kuća. Ona je sad naša kuća. Ja sam, prenela na ime Donike. Kuća je Donikina sada. I tu na dvorište ima da se izgradi muze. Izgrađena jedna kula, kopija one kule u kojoj je rođen Jusuf i Bardi.

Tu u dvorište je izgrađena kula. Sada se izgradi ili renovira ona oda none Aiša. Tu ima da budu dva muze na istom kompleksu, tako reći, ima da bude muze za Jusufa, i drugi ima da se izgradi za odu none Aiša. Ima da, želim za sve one svoje doprinose koja ima nona Aiša, planiram da sve što je radila da se predstavljaju u onoj odi u kojoj, tek treba da izgrađujemo. Verujem, tako su bile reči da će biti gotovo, zadnji rok je 1. oktobar, mislim da 1. oktobra biće inaugurisanje ovog objekta. Ja imam mnogo materijale da predstavljam...

Eremire Krasnići: Ekspozirati.

Suzana Gervala: Da da za ekspozice, kao od none Aiše, kao za Jusufa. Za to, mnogo se nadam...

Eremire Krasnići: Jeli bilo teško da sačuvate dokumentaciju, porodicu?

Suzana Gervala: Pa, teško. Nosila sam sa sobom gde god d sam bila, iz države do države. Šta da radim? Nosila sam evo, i evo, i sve što je napisao Jusuf na primer. Ja, ja kada sam pobegla odavde, iz Kosova, i kada sam otišla za Nemačku, moja sestra je došla često sa svojim mužem. I uvek ja njoj sam napunila po jednu tašnu i ponela je za Skoplje. I ja kada sam krenula, ja nisam ponela ništa sa sobom od garderobe, ništa. Ponela sam svaku sliku, svaku dokumentaciju Jusufovu, sve što e bilo napisano, rukopis Jusufov u celini. Ja sam ponela u Skoplje, iz Skoplja u Nemačkoj, iz Nemačke u Albaniji, iz Albanije ja sam iste vratila opet ovde. I tako ja sam sačuvala sve. Kada sam ja izdavala zbir delatnosti književnih dela od Jusufa, koji je u četiri dela, u jednoj su Jusufove poezije, u jednoj je roman i pripovetke, i u dva dela je Jusufova publicistika. Sve što je napisao Jusuf tokom '70-tih, u novinarstvo. Svaki materijal ja sam imala. Plus, ja sam i izvadila iz Narodne Biblioteke. Ja sam mnogo radila tokom prekopljivanja i izvadila sam sve ono što ja nisam imala ja.

Ali, i slike ja sam mnogo imala, mnogo. Na primer ja sam otvorila izložbe sa Jusufovim fotografijama, 160 fotografija. Izložbe su bile po celo Kosovo, Makedonije, Albanije, i svuda, sa Jusufovim stvarima i sa.... Sada sve one stvari ima da izložimo u muze koji očekujemo da se radi. Tamo kod one kule muze, mi smo mislili da u jednoj Salji je ostavimo za kulturne susrete-sastanke. Jedna ima da bude sa projektorima, sa stolicama, sa... tako da, ima da se održavaju kulturni događaji da tu da se razvijaju po toj Sali, znači na prvom spratu, kule.

Jer Jusuf pripada kulturi. Jusuf je bio pisac, on je bio umetnik. Bio je pisac, bio je pevač, on je sam pisao i komponovao, bio je umetnik. Jusuf je bio jedan umetnik veoma kompletiran. Jusuf ima, imam i njegovu CD, one Jusufove. Ovo ja sam napravila kasnije. Mada meni je bilo jako teško da pronađem pesme Jusufove, jer ovde su ih eliminisali, nakon Jusufovog bekstva oni su poništili sve, ima one njegove pesme... naročito ima one komplet njegove pesme Radio, inače teško da se nađe koja. Rafet Rudi je pronašao neke njegove pesme u Radio Skoplje. I nekoliko snimanja, sasvim malo, jedno četiri ili pet njih, snimaka ovde u Televiziji. U televiziji, mada Jusuf ovde je bio, imao je puno snimanja, ali ovde ne mogu da mu nađu.

Eh toliko materijala koliko je imao, ja sam pokušala na neki način da ga predstavljam, ne samo kao patriota, za šta znaju svi, nego ja sam se potrudila da ga predstavljam i kao artista, kao što je stvarno on bio. Jer mi imamo mnogo pali borca ali on je poseban Jusuf je bio i artista, bio je čovek kulture. Stoga treba da... Poezije koje je napisao Jusuf su jako posebne, mnogo. Oni koji su one pročitale rekli su da su jako posebne, i retko da.... Barem sada, sada, sada jedan kompozitor, jedan pevač i kompozitor iz Hrvatske, Hrvat, Hrvat, Đelo Jusić, ne znam da li vi znate, vi ste mladi možda niste čuli, on je tražio jedan tekst od Jusufovih da bih dao jednoj pesmi njegovoj samo za primer. Jer ima veoma dobrih tekstova, jako dobrih.

Eremire Krasnići: Jako dobro da će reflektirati u muze i ova dobra strana Jusufova.

Suzana Gervala: Da, nadam se da ima da se završi. Sada ja se angažujem oko radnika, vi znate kako je da se baviš sa radnicima. Ali, moram da se ja angažujem oko njih da bih završili onako taman.

Eremire Krasnići: Smatram da će se završiti.

Suzana Gervala: Inače deca moja su mi jako dobra. Dobro su se oženili, udali. Imaju decu. Ja sam ponosna sa njima. Ja sam se mnogo namučila dok sam ih podigla, sa velikom mukom ja sam ih podigla, ali, oni mene sada nagrađuju. Mnogo sam ponosna. Ja sam srećna baba. Ja uvek kažem dobro je da ostari čovek. Kažu kako dobro da ostariš? Pa dobro inače ako ne ostariš nema da budeš baba (smeje se), nema da osećaš ono zadovoljstvo, a ovo je naje veća radost u životu. Jer ona njihova ljubav je nešto izvanredna. Tako da...

Eremire Krasnići: Puno vam hvala.

Suzana Gervala: Sada sam... ja sam dosta dugo patila sve dok sam ja bila mlada, mnogo, mnogo,

mnogo, ali sad, ja sam zadovoljna pored moje dece, moji unučadi, i unuke. Oni su mene nagradili, oni!

Eremire Krasnići: Puno vam hvala za intervju.

Suzana Gervala: Verujem da, možda ja sam ostavila nešto, ali...

Eremire Krasnići: U redu je.

Suzana Gervala: Smatram da sam malo više...